

OKUMA VE OKUDUĞUNU ANLAMA

Editör

Prof. Dr. Hüseyin ANILAN

...Geleceğin Fikirleri...

OKUMA VE OKUDUĞUNU ANLAMA

Editör: Prof. Dr. Hüseyin ANILAN

Yazarlar: Prof. Dr. Hüseyin ANILAN - Prof. Dr. İbrahim COŞKUN

Prof. Dr. Pınar GİR MEN - Prof. Dr. Emre ÜNAL

Doç. Dr. Emel GÜVEY AKTAY - Öğr. Gör. Esra Nur DEMİR TAŐ

Arş. Gör. Sema DURAN BAYTAR - Arş. Gör. Ecmel YAŞAR

ISBN: 978-605-7523-16-7

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satıő hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Őirketi'ne aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Sayın okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

Yayın Koordinatörü: Ferit RESULOĐULLARI

Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Sadık HANGÜL

1. Baskı: Ankara - Eylül, 2019

2. Baskı: Ankara - Kasım, 2021

3. Baskı: Ankara - Aralık, 2021

Baskı: Ayrıntı Basım Yayım ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic. A.Ő

Saray Mahallesi 126. Cadde No: 20/A Kahramankazan/ANKARA

Tel: 0 312 395 85 71

Yayıncı Sertifika No: 41575

Matbaa Sertifika No: 49599

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizetekiayincilik@gmail.com

OKUMA VE OKUDUĞUNU ANLAMA

Editör

Prof. Dr. Hüseyin ANILAN

Yazarlar

Prof. Dr. Hüseyin ANILAN

Prof. Dr. İbrahim COŞKUN

Prof. Dr. Pınar GİR MEN

Prof. Dr. Emre ÜNAL

Doç. Dr. Emel GÜVEY AKTAY

Öğr. Gör. Esra Nur DEMİRTAŞ

Arş. Gör. Sema DURAN BAYTAR

Arş. Gör. Ecmel YAŞAR

Bölümler ve Yazarlar

- Editör** Prof. Dr. Hüseyin ANILAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7201-7467
- 1. Bölüm** **Okuryazarlık ve Türleri**
Öğr. Gör. Esra Nur DEMİRTAŞ, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0002-3533-0697
Prof. Dr. Emre ÜNAL, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-1213-3965
- 2. Bölüm** **Okumada Kuram ve Modeller**
Doç. Dr. Emel GÜVEY AKTAY, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5659-8924
Prof. Dr. Hüseyin ANILAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7201-7467
- 3. Bölüm** **Okuma Türleri**
Doç. Dr. Emel GÜVEY AKTAY, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5659-8924

Bölümler ve Yazarlar

- 4. Bölüm** **Okuma ve Okuma Süreçleri**
Prof. Dr. Pınar GİRMEK, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü*
ORCID ID: 0000-0001-6194-8354
- 5. Bölüm** **Okumada Akıcılık**
Arş. Gör. Ecmel YAŞAR, *Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü*
ORCID ID: 0000-0003-1947-1382
Prof. Dr. Hüseyin ANILAN, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü*
ORCID ID: 0000-0001-7201-7467
- 6. Bölüm** **Okuduğunu Anlama ve Stratejiler**
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN, *Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü*
ORCID ID: 0000-0002-6270-7613
Arş. Gör. Sema DURAN BAYTAR, *Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü*
ORCID ID: 0000-0001-7908-0995

ÖNSÖZ

Bilim ve teknolojinin baş döndürücü hızla gelişmesi ve ilerlemesi bireylerden beklenen kimi beceri ve yeterliklerin de değişmesine neden olmuştur. Artık günümüzde sadece temel okuryazarlık becerilerine sahip bireyler yerine araştıran, inceleyen, sorgulayan, farklı düşünen, özgün fikir ve tasarımlar üreten ve yaratıcılığını en üst düzeyde kullanabilen bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu da ancak bireylerin etkin birer okuryazar olmaları ile mümkündür.

Okuma geçmişten günümüze bilgiye ulaşmanın en temel ve en önemli yollarından biri olmuştur. Ancak okuma ve okuduğunu anlamayı etkin biçimde kazanabilmek o kadar da kolay değildir. Çünkü okuma bireyin dil, zihin, hafıza, dikkat ve motivasyon gibi birçok gelişimsel yönünün eşgüdümlü çalışması sonucunda edinilen karmaşık bir gelişim sürecidir. Okuma sadece bilişsel ve psikodilsel bir etkinlik alanı değil, aynı zamanda sosyal bir etkinliktir.

Bu nedenle okuma her ne kadar bireyin kişisel özellikleri ve kapasitesine göre şekillense de okumanın ve okuduğunu anlamanın etkin biçimde öğretilmesi çabası bu karmaşık süreçte yaşanan sancılarının azaltılmasında en temel etmenlerdir. Bu yönüyle elinizdeki bu kitabın karmaşık ve uzun soluklu bir gelişim süreci olan okuma ve okuduğunu anlama becerisinin bireylere kazandırılmasında etkin ve yararlı bir yardımcı olması umulmaktadır.

Uzun yılların birikimi ve yoğun bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkan bu kitap; günümüzde değişen okuryazarlık kavramına ve bu yönüyle şekillenip çeşitlenen okuryazarlık türlerine; geçmişten şimdiye alanda bilinen ve etkili olan okuma kuram ve modelleri ile okuma türlerine; okumanın oluşumunu sistematik bakımdan açıklayan okuma süreçlerine; akıcı okuma ve türleri ile okuduğunu anlama ve okuduğunu anlama stratejilerine kuram ve uygulama boyutlarıyla değinmekte ve bunlara yönelik uygulama ve etkinlik örnekleri ile değerlendirme formlarına ve rubriklere yer vermektedir.

Kitabın başta sınıf ve Türkçe öğretmenleri olmak üzere, bu alanda çalışan akademisyen ve lisansüstü öğrencilere, sınıf ve Türkçe öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarına ve okuma ve okuduğunu anlamaya ilgi duyan tüm bireylere, kuram ve uygulama bağlamında katkı sağlaması beklenmektedir.

Editör

Doç. Dr. Hüseyin ANILAN

2019

İKİNCİ BASKI ÖNSÖZ

*Karar sizin,
“Okuma, anlama, öğrenme konusunda limitsizsiniz,
limit sızsiniz”*

Okuma, en temel biçimiyle bir dizi yazılı sembole bakarak onlardan anlam çıkarma sürecidir. Okuma sırasında, harfler, noktalama işaretleri ve boşluklar gibi yazılı sembolleri algılamak için gözlerimizi (görme engelliler için dokunma) ve bunları bize bir şeyler ileten kelime, cümle ve paragraflara dönüştürmek için de zihnimizi kullanırız. Bu yüzden okuma rasgele yapılan bir eylem değil, aksine sistematik, bilinçli ve amaçlı gerçekleştirilen bir çabadır.

Okuma eylemi, ancak anlamayla gerçekleşirse amacına ulaşmaktadır. Bu nedenle okuduğunu anlama, okuma eyleminin en temel amacıdır. Ancak okuma ve okuduğunu anlama birbirinden çok farklı becerilerdir. Okuma, kelimeyi tanıma ve seslendirme becerisi gerektirirken, anlama metnin kendisi hakkında daha derin düşünmeyi gerektirmektedir. Kişi okurken aynı anda sesbirim, sesbilgisi ve metinden anlam çıkarma veya anlam oluşturma yeteneklerini eş zamanlı kullanmaktadır. Bu bağlamda okuduğunu anlama, okuma eyleminin son bileşeni konumundadır.

Okuma ve okuduğunu anlama her dönemde önemini korumuşken günümüzde daha da önemli ve gerekli hale gelmiştir. Çünkü okuma ve okuduğunu anlama, öğrenmenin hem kaynağı hem de sonucudur. Artık uluslararası sınavların bile odak noktasını ve temel başarı sınırını belirleyen okuma ve okuduğunu anlama becerileri olmaktadır. Nitekim Türkiye Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu (International Association for the Evaluation of Educational Achievement, IEA) tarafından 4 yılda bir düzenlenen TIMSS’e 1999’dan beri katılmaktadır. Türkiye, TIMSS 2011, 2015 ve 2019 uygulamalarına hem 4 hem de 8. sınıflar düzeyinde katılmıştır. Türkiye, TIMSS 2019’da 4. sınıf matematik testinde 58 ülke arasında 523 puan ile 23. sırada, fen testinde ise 526 puan ile 19. sırada yer almıştır. 8. sınıf matematik testinde 39 ülke arasında 496 puan ile 20. sırada, fen testinde ise 515 puan ile 15. sırada yer almıştır. TIMSS 2019’la birlikte Türkiye ilk kez 4. sınıf matematik ve fen testleri ile 8. sınıf fen testinde 500 puanının üzerine çıkabilmiştir. Yine bir başka uluslararası sınav olan PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) testlerine Türkiye 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 yıllarında katılmıştır. PISA’ya 2003 yılında 41, 2006’da 57, 2009 ve 2012 yıllarında 65, 2015 yılında 72, 2018’de ise 79 ülke katılmıştır. PISA 2015’te okuma becerilerinde 72 ülke arasında 50. sırada yer alan Türkiye, PISA 2018 araştırmasında 79 ülke arasında 40. sırada yer almıştır. PISA 2015’te matematik okuryazarlığında 50. sırada olan Türkiye, PISA 2018’de 42. sıraya, fen okuryazarlığında da 54. sıradan 39. sıraya yükselmiştir.

Ulusal ve uluslararası sınavlarda elde edilen sonuçlar kuşkusuz öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama düzeyleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle tüm eğitim sistemlerinde olduğu gibi Türk Eğitim Sistemi de etkili okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin kazandırılması konusunda çaba harcamak zorundadır. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı da ulusal düzeydeki sınavlarda geleneksel anlayıştan uzaklaşarak okuma ve okuduğunu anlamayı destekleyen “yeni nesil soru” tipine geçmiştir. Bu yönüyle elinizdeki bu kitabın karmaşık ve uzun soluklu bir gelişim süreci olan okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin bireylere kazandırılmasında etkin ve yararlı olacağı umulmaktadır. Bu bağlamda birinci baskısı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çok ağır sonuçlarıyla hissedilen COVID 19 küresel salgınına denk gelen kitabın, bu zor koşullarda bile siz değerli okuyuculardan talep görmesi ve ikinci baskıya geçmesi hem sevindirici hem de bu zor günlerin umudu ve ışığı olmuştur. Bu vesileyle kitabın Eylül 2019’da yapılan birinci baskısına yoğun ilgi gösteren tüm okuyuculara ve paydaşlara şahsım ve bölüm yazarlarımız adına sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca ilk baskıda olduğu gibi kitabın özenli bir şekilde siz değerli okuyucularıyla buluşmasını sağlayan kıymetli Vizetek yayınevi çalışanlarına da titiz çalışmaları için teşekkür ederiz.

Yedi bölümden oluşan bu kitap; çağımızda değişen okuryazarlık kavramına ve bu yönüyle şekillenip çeşitlenen okuryazarlık türlerine; geçmişten günümüze alanda bilinen ve etkili olan okuma kuram ve modelleri ile okuma türlerine; okumanın kuramsal yapısını açıklayan okuma süreçlerine; akıcı okuma ve türleri ile okuduğunu anlama ve okuduğunu anlama stratejilerine kuram ve uygulama boyutlarıyla değinmekte ve bunlara yönelik uygulama ve etkinlik örnekleri ile değerlendirme formlarına ve rubriklere yer vermektedir. Kitabın başta sınıf ve Türkçe öğretmenleri olmak üzere, bu alanda çalışan akademisyen ve lisansüstü öğrencilere, sınıf ve Türkçe öğretmenliği lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarına, okuma ve okuduğunu anlama konusuna ilgi duyan herkese yararlı olması beklenmektedir.

Ünlü yazar Montaigne “Olgun bir okuyucu, çoğu kez başkasının yazdıklarında yazarın düşünmediği güzellikler bulur, okuduklarına daha zengin anlamlar ve renkler kazandırır.” der. Bu kitabın tüm okuyucuların yaşam evrenine zengin anlamlar, engin pırıltılar ve mucizevi renkler katması dileklerimle...

Editör

Prof. Dr. Hüseyin ANILAN

Kasım, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
İKİNCİ BASKI ÖNSÖZ	vii

BÖLÜM 1

OKURYAZARLIK VE TÜRLERİ	1
Giriş	1
1.1. Okuma Yazma ve Okuryazarlık	2
1.1.1. Görsel Okuryazarlık	3
1.1.2. Medya Okuryazarlığı	5
1.1.3. Bilgi Okuryazarlığı	10
1.1.4. Elektronik Okuryazarlık	14
1.1.5. Bilgisayar Okuryazarlığı	16
1.1.6. Ekran Okuryazarlığı.....	17
Sonuç.....	21
Kaynakça	22

BÖLÜM 2

OKUMADA KURAM VE MODELLER.....	29
Giriş	29
2.1. Okuma Kuramları	30
2.1.1. Geleneksel Bakış Açısı ve Bütünleştirici (Bottom Up) Okuma Modeli	30
2.1.2. Bilişsel Bakış Açısı ve Çözümleyici (Top Down) Okuma Modeli.....	31
2.1.3. Üstbilişsel (Metacognitive) Bakış Açısı ve Etkileşimsel (Interactive) Okuma Modeli.....	31

2.2. Okuma Modelleri	34
2.2.1. Goodman'ın Psikolinguistik Modeli (1970-1980)	34
2.2.2. LaBerge ve Samuels'in Sıralama Modeli (1974-1977).....	35
2.2.3. Rumelhart ve McClelland'in Etkileşim Modeli (1977-1981).37	
2.2.4. Stanovich'in Dengeleyici Modeli (1980-1984)	39
2.2.5. Just ve Carpenter'in Göz Hareketleri Modeli (1983-1987)...	40
Sonuç.....	40
Kaynakça	41

BÖLÜM 3

OKUMA TÜRLERİ	43
Giriş	43
3.1. Sesli Okuma	44
3.2. Sessiz Okuma	45
3.3. Eşli Okuma	48
3.4. Bağımsız Okuma	50
3.5. Rehber Eşliğinde Okuma	52
3.6. Paylaşımlı Okuma	52
3.7. Dönüşümlü Okuma	53
3.8. Ekran Okuma.....	54
3.9. Tam Okuma.....	54
3.10. Seçmeli Okuma.....	55
Sonuç.....	55
Kaynakça	56

BÖLÜM 4

OKUMA VE OKUMA SÜREÇLERİ.....	59
Giriş	59
4.1. Okuma Süreçleri	60
4.2. Okumanın Fiziksel ve Zihinsel Yönü	62
4.3. Okumanın Diğer Dil Becerileriyle İlişkisi	68
4.3.1. Okuma ve Dinleme Becerisi	69
4.3.2. Okuma ve Yazma Becerisi.....	70
4.3.3. Okuma ve Konuşma Becerisi	71
Sonuç.....	73
Kaynakça	74

BÖLÜM 5

OKUMADA AKICILIK.....	75
Giriş	75
5.1. Akıcı Okuma ve Kapsamı	77
5.1.1. Sözcük Tanıma/Çözümleme ve Otomatikleşme	80
5.1.2. Prozodik Okuma	82
5.1.3. Hızlı Okuma	84
5.1.4. Göz Hareketleri	86
5.2. Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama Arasındaki İlişki.....	88
5.3. Akıcı Okuma Eğitimi	91
5.3.1. Tekrarlayıcı okuma.....	93
5.3.2. Eşli okuma	94
5.3.3. Arkadaşla okuma	96
5.3.4. Koro okuma.....	97
5.3.5. Yankılı okuma.....	98
5.3.6. Okuyucu tiyatroları	99
5.3.7. Bilgisayar Tabanlı Akıcı Okuma Uygulamaları	100

5.4. Akıcı Okuma Becerisinin Değerlendirilmesi.....	101
5.5. Ekrandan Okuma ve Akıcılık.....	105
5.6. Akıcı Okuma ve Aile.....	107
Sonuç.....	109
Kaynakça.....	115

BÖLÜM 6

OKUDUĞUNU ANLAMA VE STRATEJİLER	121
Giriş	121
6.1. Okuduğunu Anlama	122
6.2. Okuduğunu Anlamayı Geliştiren Stratejiler	128
6.3. Okuduğunu Anlama Stratejileri.....	129
6.3.1. Okuma Öncesinde Kullanılan Stratejiler	130
6.3.2. Okuma Sırasında Kullanılan Stratejiler	131
6.3.3. Okuma Sonrasında Kullanılan Stratejiler.....	132
6.3.4. Okuma Sürecinin Tamamında Kullanılan Stratejiler.....	136
Sonuç.....	140
Kaynakça	141

BÖLÜM 7

ETKİNLİK ÖRNEKLERİ VE DEĞERLENDİRME FORMLARI	143
7.1. Okuma Türlerine İlişkin Etkinlik Örnekleri	143
7.1.1. Rehber Eşliğinde Okuma Etkinliği.....	143
7.1.2. Dönüşümlü Okuma Etkinliği	144
7.1.3. Seçmeli Okuma Etkinliği	145
7.2. Okuduğunu Anlama Etkinlikleri	147
7.2.1. Okuduğunu Anlama Etkinliği 1.....	147
7.2.2. Okuduğunu Anlama Etkinliği 2.....	148
7.2.3. Okuduğunu Anlama Etkinliği 3.....	150

7.2.4. Okuduğunu Anlama Etkinliği 4.....	152
7.2.5. Okuduğunu Anlama Etkinliği 5.....	153
7.2.6. Okuduğunu Anlama Etkinliği 6.....	153
7.2.7. Okuduğunu Anlama Etkinliği 7.....	153
7.2.8. Okuduğunu Anlama Etkinliği 8.....	153
7.2.9. Okuduğunu Anlama Etkinliği 9.....	153
7.2.10. Okuduğunu Anlama Etkinliği 10.....	154
7.2.11. Okuduğunu Anlama Etkinliği 11.....	154
7.2.12. Okuduğunu Anlama Etkinliği 12.....	154
7.2.13. Okuduğunu Anlama Etkinliği 13.....	155
7.3. Ses ve Sözcük Ekinlikleri.....	157
7.3.1. Sözcük Tanıma Etkinliği 1	157
7.3.2. Sözcük Tanıma Etkinliği 2	158
7.3.3. Sözcük Eşleştirme Etkinliği.....	159
7.3.4. Sözcük Türetme Etkinliği.....	160
7.4. Akıcı Okuma Değerlendirme Formları.....	161
7.4.1. Çok Boyutlu Akıcılık Ölçeği.....	161
7.4.2. Sesli Okuma Akıcılık Ölçeği.....	163
7.5. Okuduğunu Anlama Değerlendirme Formları.....	164
7.5.1. Okuduğunu Anlama Hikâye Değerlendirme Formu 1.....	164
7.5.2. Okuduğunu Anlama Hikâye Değerlendirme Formu 2.....	165
7.5.3. Okuduğunu Anlama Değerlendirme Etkinliği	166
7.5.4. Okuduğunu Anlama Rubriği.....	168